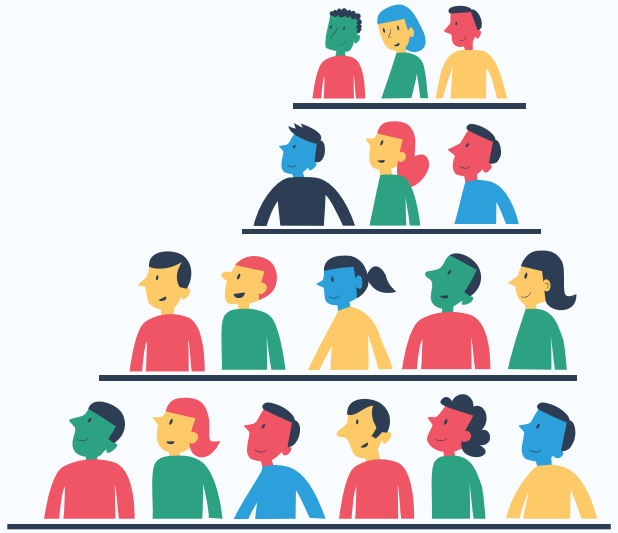
RESPEKT FOR MENNESKERETTIGHETER I OFFENTLIGE ANSKAFFELSER

Hvordan ivaretar offentlige virksomheter lovkravet?

2025

dfø

Sammendrag

Kravet om egnede rutiner for å fremme respekt for grunnleggende menneskerettigheter ved anskaffelser av høyrisikoprodukter har vært lovpålagt siden 2017. Årets undersøkelse tegner et sammensatt bilde. På flere områder er utviklingen stabil, mens det på enkelte sentrale punkter kan spores en tydelig konkretisering av arbeidet gjennom aktiv bruk av krav og kriterier.

Arbeidet med menneskerettigheter i offentlige anskaffelser er integrert i anskaffelsesprosessene, men er fortsatt fragmentert i praksis. Det er positivt at dialog med leverandører nå er etablert praksis. Samtidig viser undersøkelsen at strategisk forankring, systematisk risikokartlegging og strukturert kontraktsoppfølging fortsatt må styrkes for å sikre helhetlig og effektiv etterlevelse.

Hovedbildet er relativt stabilt sammenlignet med tidligere undersøkelser, både når det gjelder kompetanse, interne rutiner, bruk av kontraktsvilkår og oppfølging i kontraktsfasen.

Den mest markante endringen gjelder imidlertid gjennomføringen av konkurranser. Bruken av tekniske spesifikasjoner og tildelingskriterier for å fremme respekt for grunnleggende menneskerettigheter er mer enn doblet sammenlignet med Anskaffelsesundersøkelsen 2024.

Dette tyder på at flere virksomheter i økende grad integrerer menneskerettighetshensyn tidligere og mer aktivt i anskaffelsesprosessen, gjennom krav og kriterier i konkurransegrunnlaget. Samtidig fremstår øvrige virkemidler og praksiser i hovedsak som uendret. Utviklingen peker dermed mot et gradvis, men tydelig skifte i hvordan krav og kriterier tas i bruk i høyrisikoanskaffelser.

dfø

Innholdsfortegnelse

1. Hvem har svart på undersøkelsen?
2. Kompetanse, kapasitet og opplæring
3. Strategi og rutiner
4. Konkurransegjennomføring og kontraktsoppfølging

1 Hvem har svart på undersøkelsen?

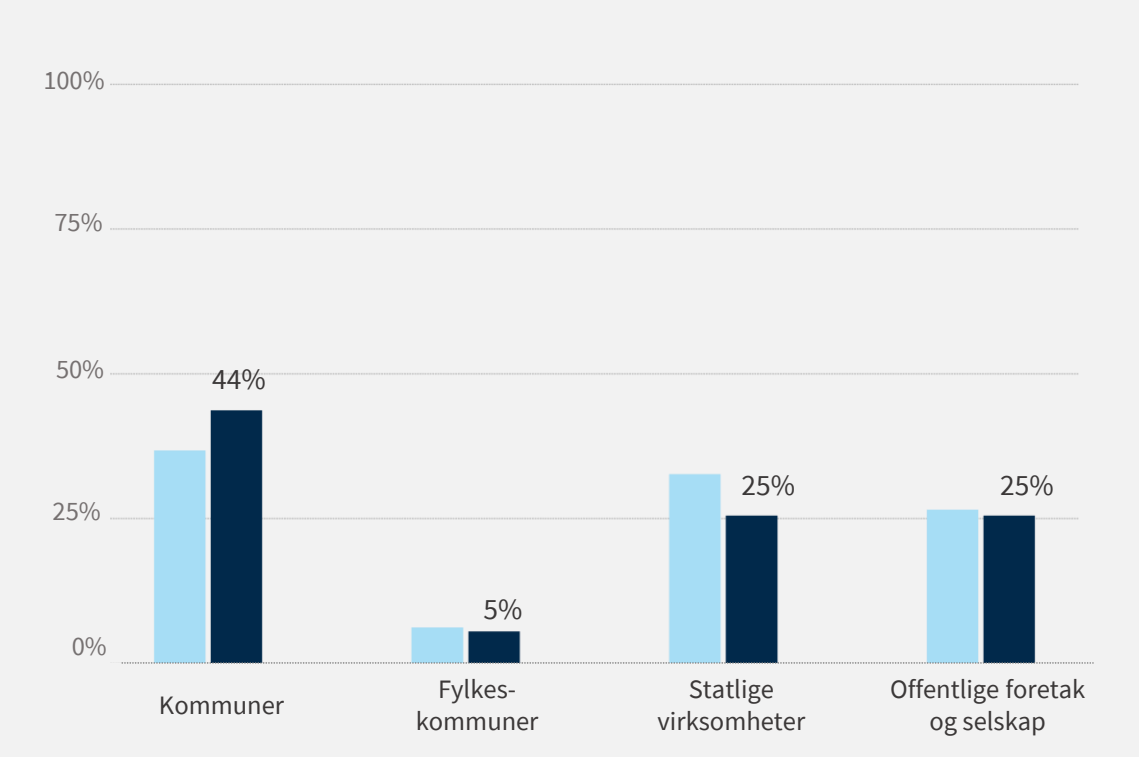
Undersøkelsen ble i hovedsak distribuert til store og mellomstore virksomheter. Flest svar kommer fra kommunene, etterfulgt av statlige virksomheter samt offentlige foretak og selskaper. Blant respondentene er innkjøpsledere den største gruppen, fulgt av fagansvarlige.

Antall virksomheter som har svart på årets undersøkelse har holdt seg på samme nivå som undersøkelsen i 2023. Undersøkelsen ble i hovedsak sendt ut til store og mellomstore virksomheter som også har svart på Anskaffelsesundersøkelsen 2024. I 2023 ble undersøkelsen sendt ut til 129 virksomheter og i 2025 til 127 virksomheter. Dette gir en svarprosent på ca. 43 %.

Fordelingen av respondentene mellom de ulike virksomhetstypene har endret seg noe siden forrige undersøkelse. I 2023 var det flest statlige virksomheter som svarte på undersøkelsen, etterfulgt av kommunen. I årets undersøkelse er det flest kommuner som har svart, etterfulgt av statlige virksomheter og offentlige foretak og selskap.

Det er flest innkjøpsledere som har svart på årets undersøkelse, etterfulgt av fagansvarlige. Dette er likt med forrige undersøkelse.

Datainnsamlingen ble gjennomført internt i DFØ via et digitalt spørreskjema utarbeidet i Microsoft Forms.

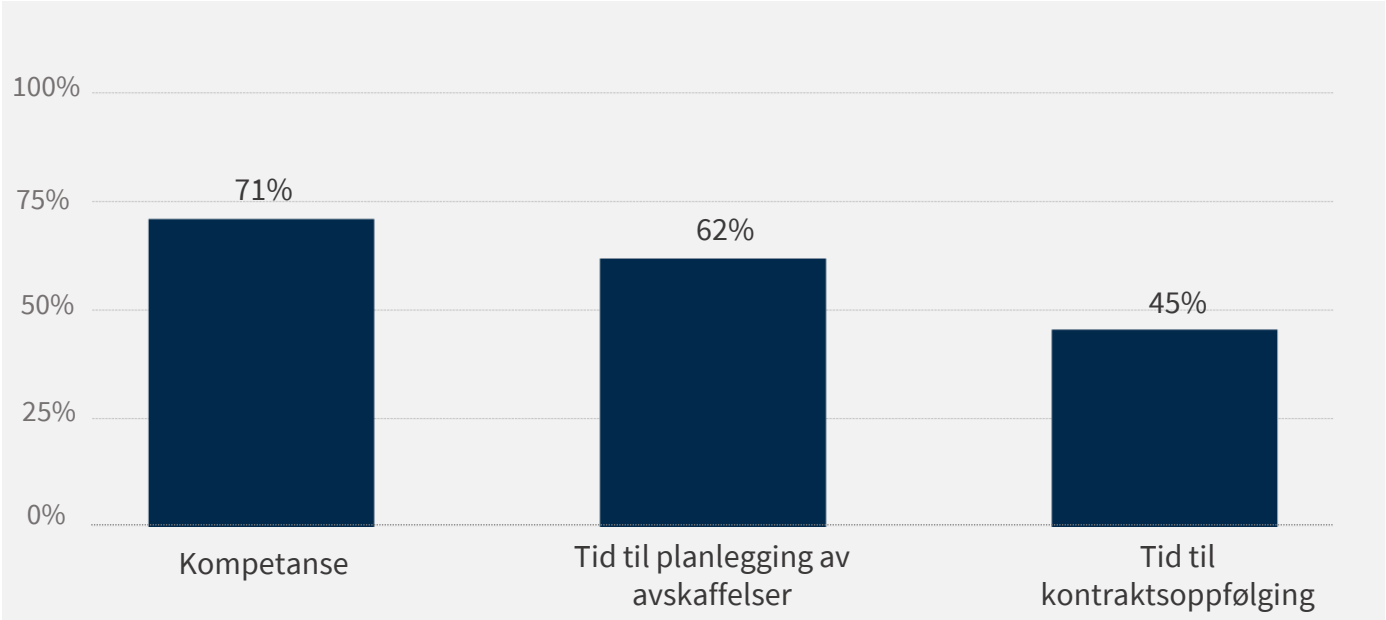
Figur 1.1: Fordelingen av respondenter delt inn i virksomhetstyper.

2025: n = 55
2023: n = 50

2 Kompetanse, kapasitet og opplæring

Resultatene fra denne undersøkelsen viser at det ikke har vært noen signifikante endringer innen opplevd kompetanse, tid til planlegging og tid til kontraktsoppfølging.

Figur 2.1: Svarprosentens for de som svarte helt eller delvis enig på spørsmålet «I arbeidet med å ivareta menneskerettigheter i leverandørkjeden, har vår virksomhet tilstrekkelig:». (n = 55)

Virksomhetene oppgir i større grad å være enige i at de har tilstrekkelig kompetanse sammenlignet med tilstrekkelig tid til planlegging og kontraktsoppfølging i arbeidet med å ivareta menneskerettigheter i leverandørkjeden.

I Anskaffelsesundersøkelsen har man i flere år sett at det brukes mindre tid på kontraktsoppfølging generelt sammenlignet med andre deler av anskaffelsesprosessen. Dette gjelder ikke kun for ivaretakelse av menneskerettigheter i leverandørkjeden, men også flere av aspektene som er viktige i kontraktsoppfølgingen[1].

Innenfor kompetansebegrepet er det store variasjoner i hvilken grad virksomhetene opplever tilstrekkelig kompetanse, hvor kompetanse til å ivareta menneskerettigheter i leverandørkjeden er blant de områdene som skårer dårligst. Dette gjelder også når vi kun ser på de store virksomhetene. Det er derfor usikkert hvorfor virksomhetene i denne undersøkelsen skårer seg selv vesentlig høyere. En forklaring kan være at de i denne undersøkelsen tolker spørsmålet til å inneholde mer enn kun kompetanse knyttet til menneskerettigheter, men også generell anskaffelseskompetanse.

[1] DFØ: Anskaffelsesundersøkelsen 2024 og Anskaffelsesundersøkelsen 2022, Anskaffelsesundersøkelsen | Anskaffelser.no

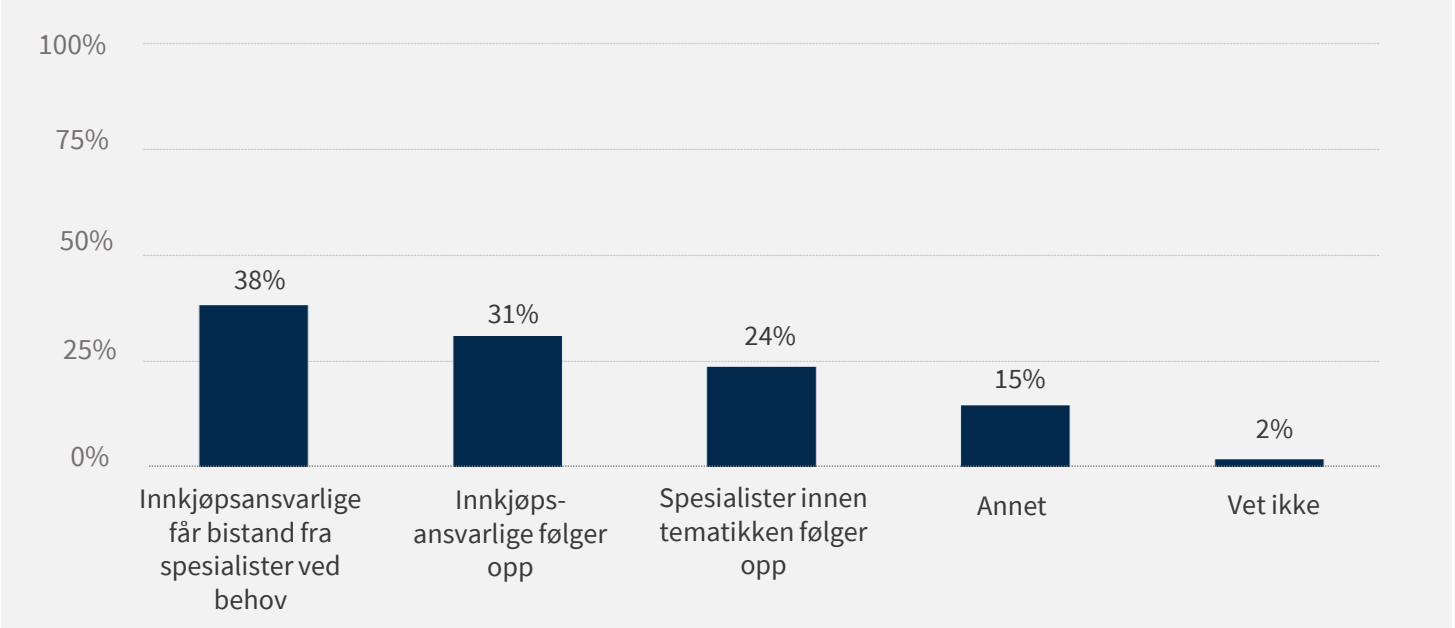
Hvem jobber med å ivareta menneskerettigheter i anskaffelser?

I flertallet av virksomhetene i undersøkelsen er det innkjøpsansvarlige som har ansvaret med å følge opp menneskerettigheter i høyrisikoanskaffelser. Dette gjøres både ved at de får bistand fra spesialister på tematikken ved behov og på egen hånd.

24% av virksomhetene oppgir at det er spesialister innen tematikken alene som har ansvar for å følge opp menneskerettigheter i høyrisikoanskaffelser. Dette er et relativt høyt tall og et interessant funn. At over én av fem virksomheter har etablert spesialistroller på dette området, indikerer at det finnes betydelig fagkompetanse innen dette området.

Dette kan tyde på en økende profesjonaliseringsgrad i håndteringen av menneskerettighetsrisiko, særlig i virksomheter som vurderer denne kompetansen som så sentral at den er organisatorisk skilt fra innkjøpsrollen. Samtidig kan funnet også reise spørsmål om rolle- og ansvarsdeling. Når ansvaret i stor grad ligger hos spesialister, kan det redusere eierskap og integrering av menneskerettighetshensyn i det operative innkjøpsarbeidet, dersom det ikke er tett samspill mellom fagmiljø og innkjøpsfunksjon.

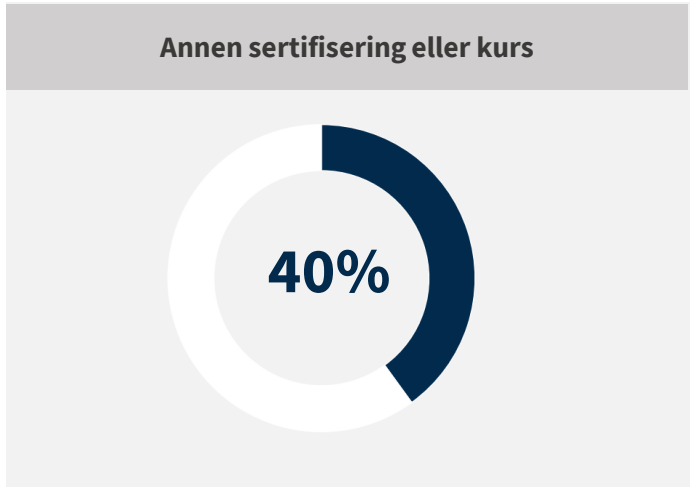
Figur 2.2: Spørsmål: I vår virksomhet er ansvar for å følge opp menneskerettigheter i høyrisikoanskaffelser fordelt på følgende måte: (n = 55)

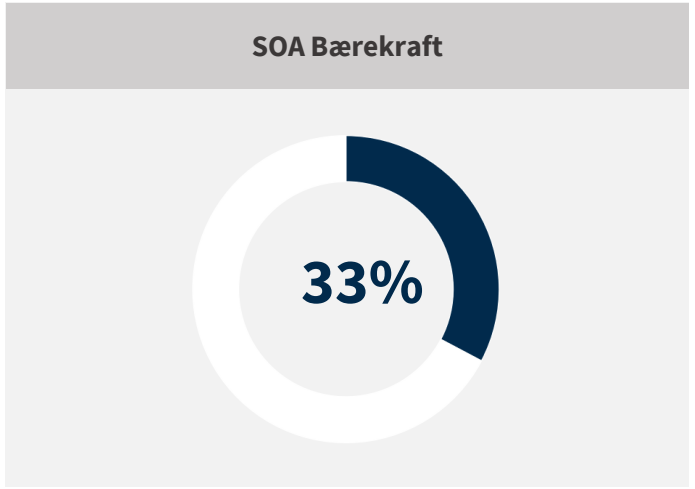
I tillegg til ansatte som har ansvaret for å følge opp menneskerettigheter i høyrisikoanskaffelser kan virksomhetene gi en innføring til ansatte i virksomhetens strategi og rutiner knyttet til ivaretakelse av grunnleggende menneskerettigheter ved anskaffelser med høy risiko for brudd på slike rettigheter. Det er i hovedsak innkjøpere (i 76% av virksomhetene) eller innkjøpsledere (i 76% av virksomhetene) som får denne innføringen. Det kan gjøre dem i bedre stand til å kunne følge opp menneskerettigheter i høyrisikoanskaffelser.

Sertifisering og kursing av ansatte

En måte å sørge for tilstrekkelig kompetanse i virksomheten til å kunne ta hensyn til menneskerettigheter i høyrisikoanskaffelser er ved å tilby kursing og sertifisering til sine ansatte. 62% av virksomhetene i undersøkelsen tilbyr ansatte enten SOA Bærekraft eller annen sertifisering eller kurs i risikovurdering for brudd på menneskerettigheter.

Figur 2.3: Andelen av virksomhetene som tilbyr annen sertifisering eller kurs til sine ansatte. Spørsmål: «I vår virksomhet blir ansatte tilbudt: Annen sertifisering eller kurs i risikovurdering for brudd på menneskerettigheter (f.eks. kurs hos Etisk Handel Norge)» (n = 55)

Figur 2.4: Andelen av virksomhetene som tilbyr SOA Bærekraft sertifisering til sine ansatte. Spørsmål: «I vår virksomhet blir ansatte tilbudt: SOA Bærekraft sertifisering» (n = 55)

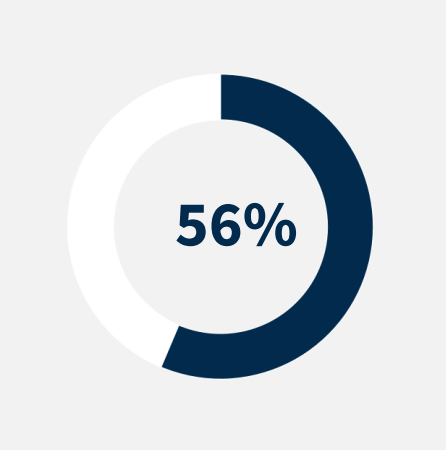
I 33% av virksomhetene i undersøkelsen blir ansatte tilbudt sertifisering for bærekraft via sertifiseringsordningen for offentlige anskaffelser (SOA Bærekraft). Dette er en nasjonal sertifiseringsordning som skal bidra til å heve og dokumentere innkjøpskompetanse i Norge. Det er DFØ som har ansvaret for SOA, og menneskerettigheter inngår som et av flere tema i SOA Bærekraft.

Det er flere virksomheter i undersøkelsen, 40%, som tilbyr annen sertifisering eller kurs i risikovurdering for brudd på menneskerettigheter. Dette kan innebære kurs hos for eksempel Etisk Handel Norge.

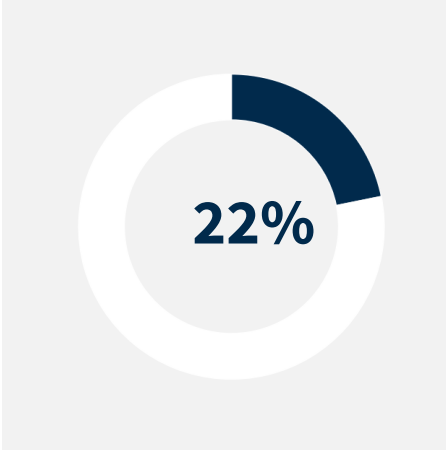
Ca. 11% av virksomhetene tilbyr både SOA bærekraft og annen sertifisering eller kurs til sine ansatte.

3 Strategi og rutiner

56% av virksomhetene i undersøkelsen oppgir å ha en strategi for å ivareta menneskerettigheter i anskaffelser av høyrisikoprodukter. Dette tilsvarer i stor grad det undersøkelsen i 2023, fant, da at 55% av virksomhetene hadde en slik strategi.

Figur 3.1: Andelen virksomheter som har en strategi for å ivareta menneskerettigheter i anskaffelser av høyrisikoprodukter (n = 55)

Figur 3.2: Andelen virksomheter som har utarbeidet styringsparameter (KPIer) relatert til ivaretakelse av menneskerettigheter i leverandørkjeden. (n = 55)

Fra Anskaffelsesundersøkelsen 2024 ser vi også tilsvarende nivå på andelen av store virksomheter som har menneskerettigheter som en del av anskaffelsesstrategien sin (62%)[2]. I den kommende Anskaffelsesundersøkelsen for 2026 forventer vi å sen en økning, ettersom det fra og med 1. juli 2026 er lovpålagt å ha en anskaffelsesstrategi.

Det er langt færre som har utarbeidet styringsparameter relatert til ivaretakelse av menneskerettigheter i leverandørkjeden. Kun 22% av virksomhetene oppgir å ha dette. Dette er også ganske likt med resultatene fra undersøkelsen i 2023. Da var det 24% av virksomhetene som oppga å ha styringsparameter relatert til ivaretakelse av menneskerettigheter i leverandørkjeden.

I tillegg til å ha en strategi og styringsparameter er det viktig å ha en rutine for å fremme respekt for grunnleggende menneskerettigheter ved høyrisikoanskaffelser. 58% av virksomhetene i undersøkelsen oppgir å ha skriftlige rutiner for å fremme respekt for grunnleggende menneskerettigheter ved høyrisikoanskaffelser. Denne andelen har hold seg relativt stabilt de siste årene. I undersøkelsen fra 2023 så vi at ca. 60% av virksomhetene som hadde skriftlig rutine.

I Anskaffelsesundersøkelsen 2024 så vi en stor oppgang i andelen som oppga å ha skriftlige rutiner for ivareta menneskerettigheter i anskaffelser av høyrisikoprodukter[3]. Dette gjaldt i hovedsak for offentlige foretak og selskap og mindre virksomheter. Disse virksomhetene er i mindre grad representert i denne undersøkelsen. Derfor forventet vi ikke å se de samme hoppene her som vi så i Anskaffelsesundersøken 2024. Det forventes imidlertid en økning i andelen virksomheter som har skriftlige rutiner, som følge av at det blir lovpålagt å ha egnede rutiner for alle samfunnshensynene i anskaffelsesloven § 5 a. Dette kan bidra til økt bevissthet i virksomhetene om at kravet inngår som en del av de alminnelige samfunnshensynene i anskaffelsesregelverket.

[2] og [3] DFØ: Anskaffelsesundersøkelsen 2024, Anskaffelsesundersøkelsen | Anskaffelser.no

Bruk av virkemidler for å ivareta hensynet til menneskerettigheter

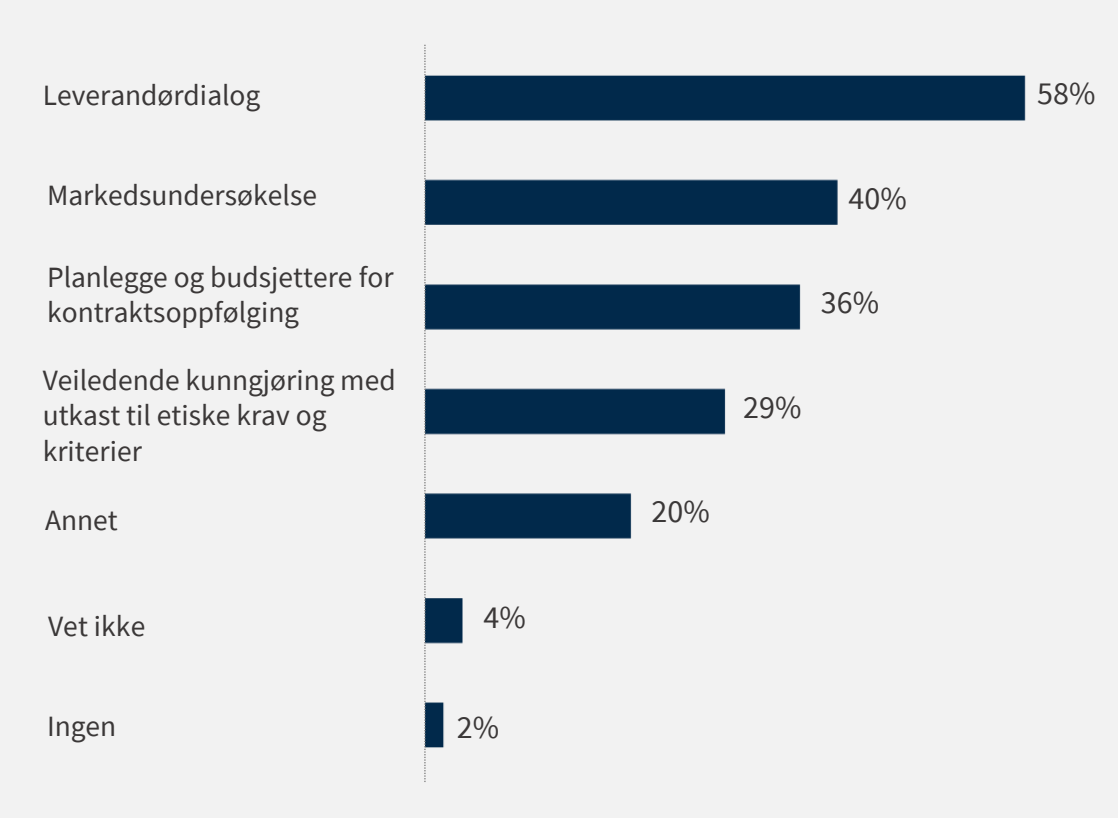
Det er flere ulike virkemidler virksomhetene kan benytte seg av for å ivareta hensynet til menneskerettigheter i høyrisikoanskaffelser. Den mest brukte fremgangsmåten i denne undersøkelsen er å gå i dialog med markedet. 58% av virksomhetene i undersøkelsen oppgir å benytte seg av leverandørdialog, og 40% benytter markedsundersøkelse.

Dette er positivt fordi slik dialog gjør det mulig for oppdragsgivere å tilpasse krav og kriterier til et forholdsmessig nivå basert på risikonivået i markedet.

I Anskaffelsesundersøkelsen 2024 ble det spurt et lignende spørsmål, «Hvilke av følgende elementer i anskaffelsesprosessen bruker dere for å ivareta hensyn til menneskerettigheter i høyrisikoanskaffelser?». De store virksomhetene i den undersøkelsen svarer i stor grad likt som virksomhetene i denne undersøkelsen, at det er i hovedsak leverandørdialog og markedsundersøkelser (42% og 34%) som brukes etterfulgt av å planlegge for kontraktsoppfølging og veiledende kunngjøring[4].

Det vi også ser i undersøkelsen om arbeidet med menneskerettigheter i offentlige anskaffelser er at det er en ganske lav andel av virksomhetene som oppgir at de enten ikke vet eller som svarer ingen. DFØ tolker dette som svært positivt.

Figur 3.3: Andelen som benytter de ulike virkemiddelene for å ivareta hensyn til menneskerettigheter i høyrisikoanskaffelser. (n = 55)

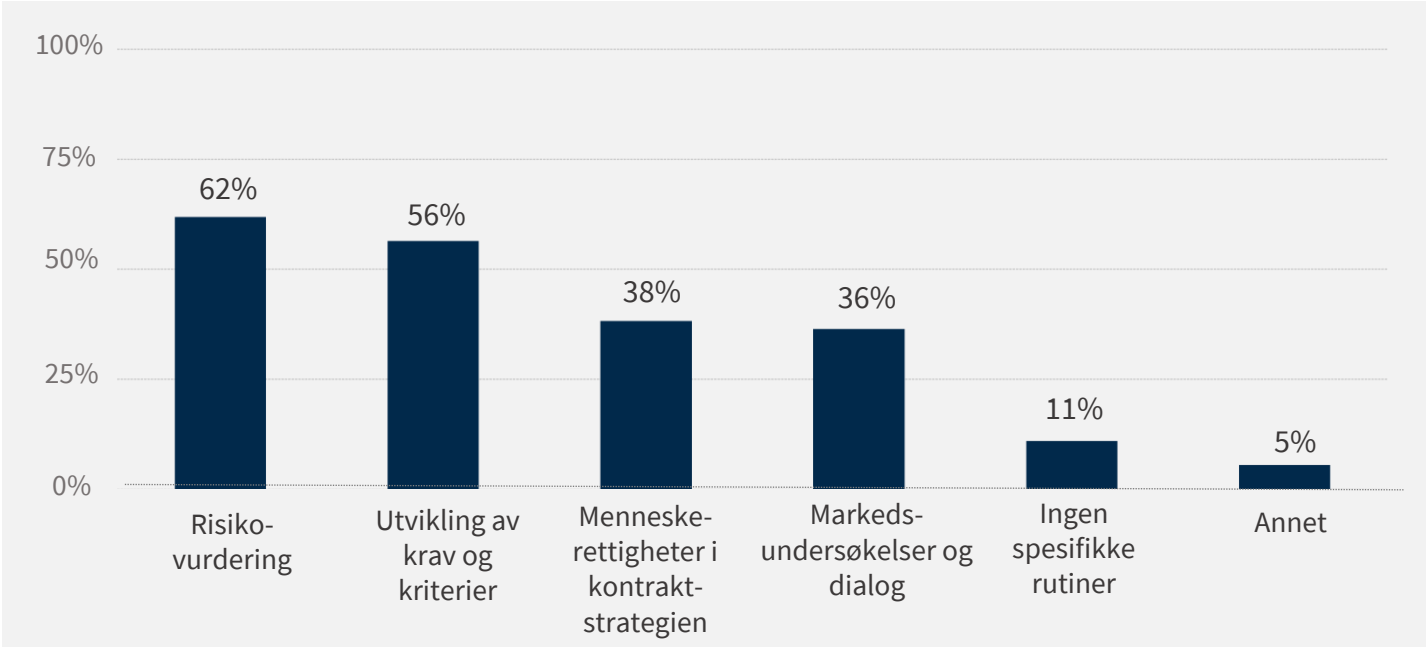

[4] DFØ: Anskaffelsesundersøkelsen 2024, Anskaffelsesundersøkelsen | Anskaffelser.no

4 Konkurransegjennomføring og kontraktsoppfølging

I arbeidet med å planlegge en høyrisikoanskaffelse gjennomfører flertallet av virksomhetene i undersøkelsen en risikovurdering. Over halvparten jobber også med å utvikle krav og kriterier når de jobber med menneskerettigheter i planleggingsfasen av en høyrisikoanskaffelse.

Figur 4.1: Hvordan jobber virksomheten med menneskerettigheter i planleggingsfasen av høyrisikoanskaffelser: (n= 55)

Det er fremdeles ca. 11 prosent av virksomhetene som oppgir at de ikke har noen spesifikke rutiner knytte til arbeidet med menneskerettigheter i planleggingsfasen av en høyrisikoanskaffelse. Dette kan forklares gjennom at kun 63% har skriftlige rutiner. Det er ikke noen forbedring siden forrige undersøkelsen i 2023.

Det er viktig å ivareta menneskerettigheter i flere av fasene i anskaffelsesprosessen. I planleggingsfasen må man vurdere hvor stor risikoen for brudd på menneskerettigheter er, i gjennomføringen av konkurransen må man sørge for at de riktige kravene og kriteriene er satt, og i kontraktsoppfølgingen er det viktig at man følger opp disse kravene og kriteriene man har satt.

Tidligere i undersøkelsen så vi at kun 38% av virksomhetene i undersøkelsen oppgir å kartlegge ofte eller alltid risikoen knyttet til menneskerettigheter i høyrisikoanskaffelser. Dette står i kontrast til figuren vi ser her hvor 62% oppgir å gjennomføre en risikovurdering i planleggingsfasen av høyrisikoanskaffelser.

91% bruker DFØs høyrisikoliste[5]. Det er en økning fra undersøkelsen i 2023.

[5] DFØ: Høyrisikolisten, Høyrisikolisten | Anskaffelser.no

Bruk av krav og kriterier

I likhet med resultatene i Anskaffelsesundersøkelsen 2024 finner vi her at virksomhetene i hovedsak benytter kontraktsvilkår for å ivareta hensyn til menneskerettigheter i høyrisikoanskaffelser.

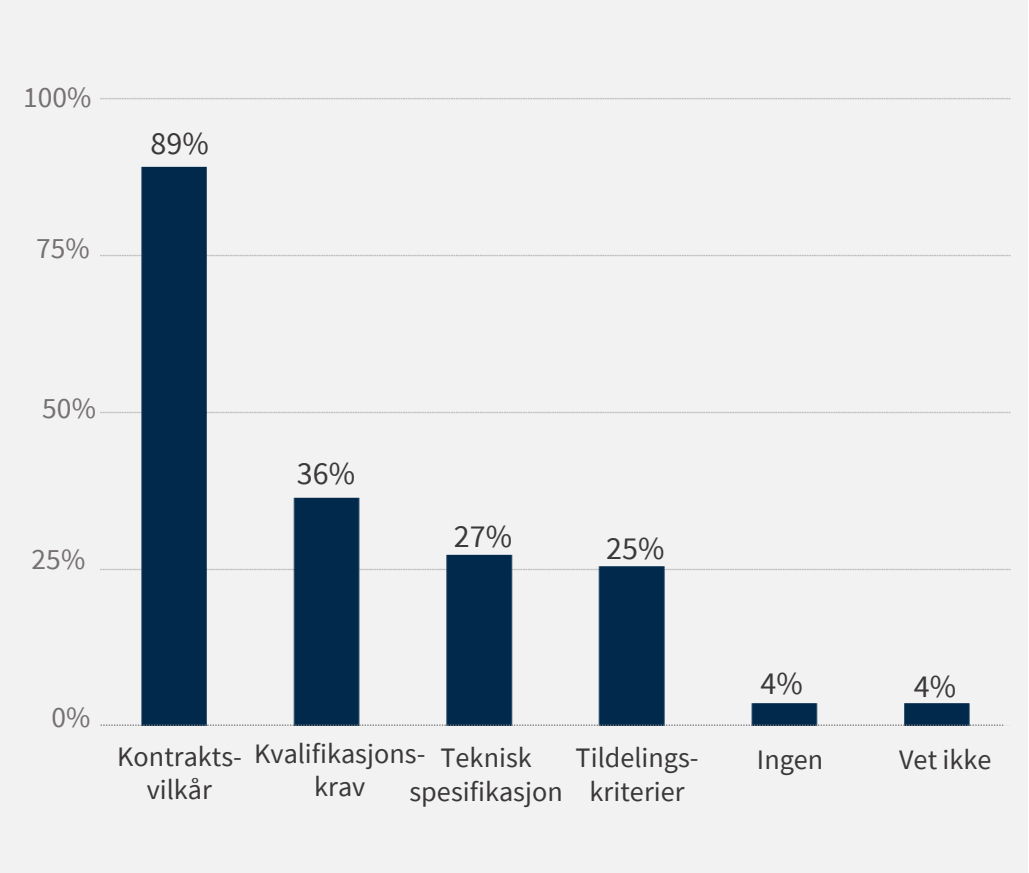
I undersøkelsen ser vi at 89% av virksomhetene brukt kontraktsvilkår sammenlignet med 92% i undersøkelsen fra 2023. Av disse er det ca. 63% som oppgir å bruke DFØ og Etisk handel Norge sine felles kontraktsvilkår (tallet var 62% i 2023). Dette er positivt, fordi det gir en høyere grad av samstemming for leverandørene med hensyn til hvilke kontraktsvilkår de må forholde seg til. Det sparer ressurser og tid, og reduserer dokumentasjonsbyrden for leverandørene.

Andelen virksomheter som bruker kvalifikasjonskrav, tekniske spesifikasjoner eller tildelingskriterier for å ivareta menneskerettigheter i høyrisikoanskaffelser, er relativt jevnt fordelt.

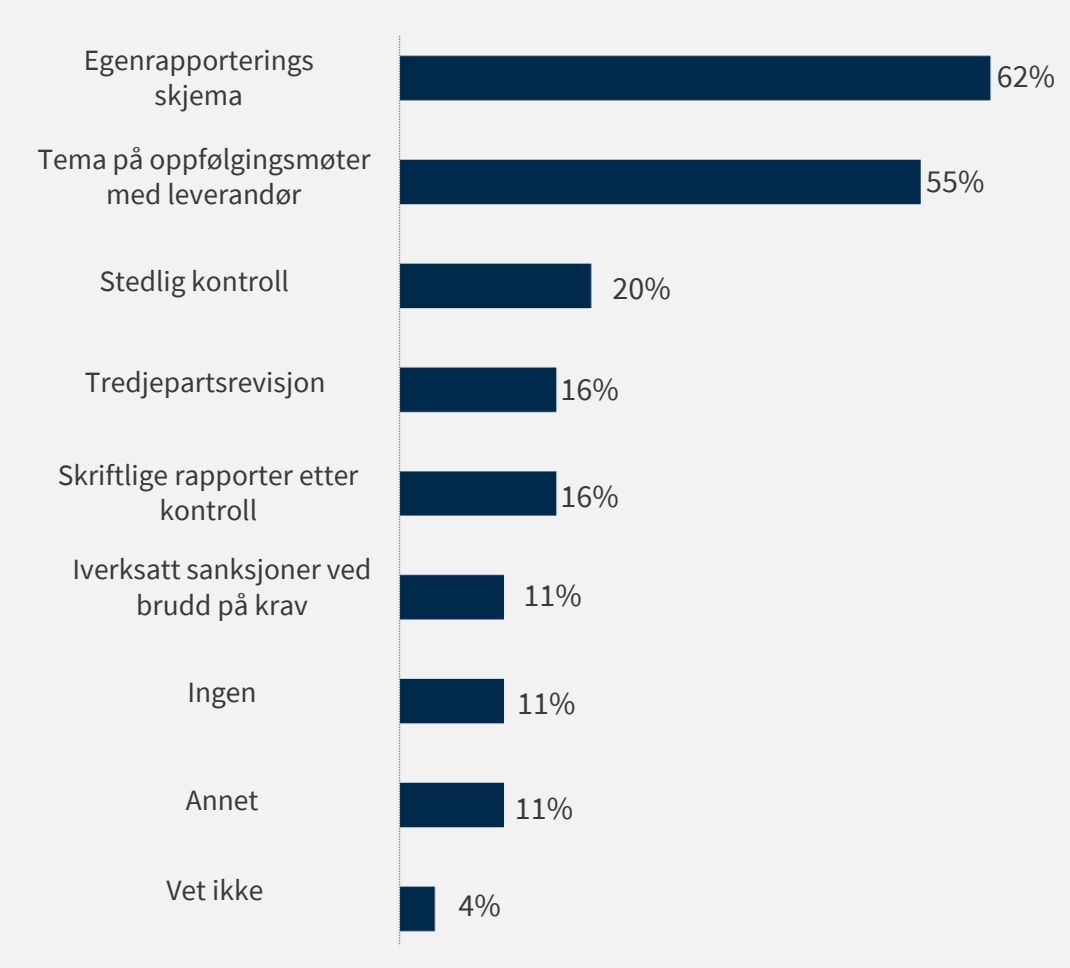
Det er særlig positivt at over en tredjedel har benyttet kvalifikasjonskrav, ettersom dette verifiserer at leverandørene gjennomfører aktsomhetsvurderinger. Det forenkler i tillegg den senere kontraktsoppfølgingen: Allerede ved kontraktsinngåelsen får oppdragsgiver bekreftet at leverandøren oppfyller et minimumsnivå for å gjennomføre de aktsomhetsvurderingene som kontraktsvilkårene krever.

Disse resultatene er ganske like det vi ser av store virksomheter i Anskaffelsesundersøkelsen 2024 i den forstand at rekkefølgen på type krav og kriterier som er mest brukt er lik[6]. I denne undersøkelsen oppgir en større andel av virksomhetene at de benytter seg av teknisk spesifikasjon og tildelingskriterier til sammenligning med det vi ser i Anskaffelsesundersøkelsen 2024 (teknisk spesifikasjon 12% og tildelingskriterier 11%).

[6] DFØ: Anskaffelsesundersøkelsen 2024, Anskaffelsesundersøkelsen | Anskaffelser.no

Figur 4.2: Spørsmål: Hvilke av følgende krav og kriterier har virksomheten brukt for å ivareta hensyn til menneskerettigheter i høyrisikoanskaffelser i løpet av de siste to årene? (n = 55)

Figur 4.3: Spørsmål: Hvilke rutiner har virksomheten for kontraktsoppfølging når det kommer til ivaretakelse av grunnleggende menneskerettigheter i høyrisikoanskaffelser? (n = 55)

Kontraktsoppfølging

Kontraktsoppfølging er et tema som dessverre scorer lavt i tidligere anskaffelsesundersøkelser. I senest Anskaffelsesundersøkelsen fra 2024 så var det kun 37% som svarte at de hadde tid og ressurser til å gjennomføre kontraktsoppfølging på en god måte[7].

Det er imidlertid positivt at det kun er 11% som oppgir at de ikke gjennomfører kontraktsoppfølging på menneskerettighetsområdet. Dette er samme prosent av respondentene som oppgir at de ikke har noen rutiner for ivaretakelse av grunnleggende menneskerettigheter.

Flertallet av virksomhetene bruker, som så vel i undersøkelsen i 2023, egenrapporteringsskjema eller har det som tema på oppfølgingsmøter med leverandøren.

Bruken av egenrapporteringsskjemaer har økt fra 50 % til 62 % i perioden 2023–2025. Dette er positivt, ettersom det indikerer at kontraktsvilkårene i økende grad følges opp på en systematisk måte.

Under 20% av virksomhetene benytter tredjepartsrevisjon, skriftlig rapporter etter kontroll eller sanksjoner ved brudd på krav som del av rutinene for kontraktsoppfølging.

[7] DFØ: Anskaffelsesundersøkelsen 2024, Anskaffelsesundersøkelsen | Anskaffelser.no

Direktoratet
for forvaltning og
økonomistyring